

BARANJA JE "TVRD ORAH"

ANALIZA ISTRAŽIVANJA I POPULARIZACIJE TRADICIJSKE BARANJSKE FOLKLORNE GLAZBE

Miroslava Hadžihusejnović - Valašek
41000 Zagreb
Aleja Viktora Bubnja 109¹⁷

UDK 398:78
Pregledni članak
Review
Primljeno: 01. 12. 1992.

U radu se, na primjeru Baranje, problematizira mogućnost etnomuzikoloških istraživanja na privremeno okupiranim područjima u Hrvatskoj.

Količina građe, izvori i rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da "baranjski folklor" prezentira samo tradicijski folklor Hrvata - Šokaca, koji su još sačuvali svoju tradiciju. Analizom metoda i ciljeva rada utvrđeno je da su istraživanja vršena neplanski i bez potrebnog kontinuiteta dok su sami Baranjski - Šokci tokom više od pedeset godina uspješno afirmirali svoju tradiciju kroz folklorni amaterizam, te sakupljanjem i objavljivanjem građe.

Kako za veliko područje Baranje koje nastanjuju pripadnici drugih nacionalnosti i Hrvati kolonizirani iza II. svj. rata ne postoje podaci o folklornoj glazbi, autorica ukazuje na neophodnost daljnjih istraživanja uz primjenu odgovarajućih metoda rada u postojećim uvjetima.

"Baranja nije istražena. Ona je po nekima teška, izazovna i zamršena kako za one koji su je istraživali ili je istražuju, tako i za one koji će je istraživati."

(Brdarić, 1986, 47)

1. Baranja - zemlja i ljudi. Kako danas istraživati baranjski folklor.

Stojimo na razmeđu povijesti kada se treba zapitati kako danas pristupiti istraživanju glazbenog, a i sveukupnog baranjskog folklor. Dileme su na prvi pogled velike, problemi neostvarljivi jer hrvatska znanost nema pristupa na teritorij Baranje, a pučanstvo je svugdje i nigdje.¹

Ostaje, dakle, na početku jedina mogućnost - obrada građe iz prošlosti. Za neka područja u Hrvatskoj koja su individualnim istraživačima ili institucijama bila zanimljiva ili na dohvata ruke postojeća građa, moguće i studija, bila bi osnova da istraživač koji je preuzeo zadatak iznese svoje po mogućnosti što objektivnije viđenje folklorne glazbe jednog područja. Ali, Baranja?

¹ Od kolovoza 1991. hrvatski teritorij Baranje okupiran je od strane srpske vojske i bivše Jugoslavenske armije u svrhu pripajanja tzv. SAO Slavoniji i zapadnom Sremu. Pučanstvo hrvatske nacionalnosti izbjeglo je u druge dijelove Republike Hrvatske i u Mađarsku. Općina Beli Manastir privremeno djeluje u Osijeku, a klubovi Baranjaca djeluju na različitim lokalitetima, pa tako i u Zagrebu.

Povijesni pregled i analiza dosadašnjeg rada na sakupljanju i istraživanju baranjske folklorne glazbe dokazuje da geografsko područje Baranje, koje pripada Republici Hrvatskoj, u globalu nije istraženo.² Jedina građa koja je danas dostupna znanstvenom istraživanju (a djelomično i objavljena) pripada etničkoj skupini Hrvata - Šokaca.³

U odnosu na cijelo geografsko područje neophodno je potražiti razlog ovoj činjenici jer ona otvara problem koji je ključan u istraživanju folkloru u Baranji. Povijest i demografija odgovorit će na pitanja odakle su Šokci, koliko su dugo na ovom prostoru. Vjerujem da će odgovoriti i na pitanja što znači za jednu etničku skupinu ostati izoliran od svoje matične cjeline⁴ i koliko ona, praktički i administrativno odsječena, konzervira svoj osjećaj zajedništva - sada u manjoj sredini kroz tradiciju.⁵ Da li se, i na koji način, uklapa u opću društvenu i kulturnu klimu ovog područja i koliko se vezuje uz druge etničke skupine, makar i po nacionalnom ključu.⁶

S etnomuzikološkog i etnološkog gledišta moguće je (prema postojećoj građi i literaturi) zaključiti da je šokačka Baranja bila:

a) jedina "atraktivna" sakupljačima i istraživačima folkloru i

b) jedina koja je eksponirala svoj regionalizam i etnicizam zahvaljujući svojim lokalnim snagama, koje su, osim što su bile svjesne originalnosti (čak ekskluzivnosti) svoje tradicije, bile dovoljno agresivne da se nametnu javnosti.⁷

I tako, kada se govori o baranjskom folkloru, sve se svodi na podravsku i podunavsku šokačku Baranju.⁸

Ako se Baranja shvati kao geografska cjelina, onda se postavlja logično pitanje: tko još, osim Hrvata - Šokaca, nastanjuje ovo područje? Da li geografsko područje uzeti kao okvir i u njemu tražiti grupe po nacionalnom, profesionalnom, doseljeničkom ili kojem drugom ključu? Da li je to u istraživanju jedne regije bitno ili sporedno? Upravo ova pitanja postaju provokativna kada je riječ o Baranji, ovoj mikroregiji svog bogatstva i šarolikosti samog života.

Ne upuštajući se u teoretske rasprave oko pojma tradicije, potrebno je zadržati se na problemu tradicije života i tradicije u životu stanovnika ovih prostora. U statistikama broji se samo nacionalni sastav: u Baranji je 1991. bilo 22 740 ili 41,6 % Hrvata. Što taj podatak

² Povijesni pregled i analizu dosadašnjeg rada na sakupljanju i istraživanju baranjske folklorne glazbe donosim u poglavlju br. 2 ovog rada. Iz razumljivih etničkih, regionalnih, povijesnih, pa i sadašnjih političkih razloga, u ovom je radu isključena problematika istraživanja folkloru baranjskih Šokaca u susjednoj Mađarskoj. Hrvatsku Baranju uzimam kao geopolitičku cjelinu, specifičnu po svom heterogenom nacionalnom i kulturnom sastavu.

³ Šokcima se nazivaju Hrvati koji su se poslije povlačenja Turaka doseljavali na ova područja iz okolice Srebrenice u Bosni. Oni nastanjuju i dijelove mađarske Županije Baranja, sve do Pečuha.

⁴ Do podjele Baranje došlo je Trianonskim mirom 1920, a poslije II. svj. rata - manji dio (1214 km²) pripao je Republici Hrvatskoj.

⁵ Vidi primjer mađarskih sela u Slavoniji: Laslovo, Korod i Hrastin.

⁶ U Baranji je 1991. bilo 41,6 % Hrvata, 25,5 % Srba, 16,5 % Mađara, 0,8 % Nijemaca i dr.

⁷ Jedino je u šokačkoj Baranji postojalo pet - šest tzv. izvornih folklornih grupa s tradicijom i relativnim kontinuitetom rada. Ovdje su živjeli i autentični domaći sabirači i zapisivači folklorne tradicije, Stjepan Brdarić i Jelka Mihajlev, čiji objavljeni radovi sadrže veoma vrijednu građu. (Vidi popis literature.)

⁸ Šokačka Baranja dijeli se na:

1. podravsku, sa selima: Torjanci, Baranjsko Petrovo Selo (Kašad, Bezdani i Martin),
2. prekošumsku, sa selima: Luč, Šumarina i Branjin Vrh i
3. podunavsku, sa selima: Duboševica, Topolje, Gajić, Draž, Batina i Podolje (Njikoš, 1987, 128).

znači za folkloristiku? Što je s njihovom tradicijom, što s jezikom, što im je u srcu, što u krvi? Odakle potječu i koliko su ovdje? U selu Čemincu npr. od II. svj. rata žive Zagorci, a u Popovcu Međimurci. Po statistikama su Hrvati, kao i podravski i podunavski Šokci. U čemu su isti, a u čemu različiti? Što su donijeli sa sobom, a što su našli? Duhovno! Što su preuzeli - nešto ili ništa? Da li su svoju djecu i unuke učili "kaj" ili "što", da li su njegovali tradiciju stare ili nove postojbine, ili su postali "stablo bez korijena"? Došli su u njemačke kuće, kuhali na njemačkom štednjaku, uživali tuđa materijalna dobra, a što je bilo s njihovim duhovnim dobrima, koja su jedino donijeli sa sobom? Da li su Nijemci u bogato uređenim kućama ostavili i duh rada i reda? Da li su se nekoji, u sudaru dvaju svjetova izgubili i ostavili da njihova pokoljenja "voda nosi"? "Novo doba, novi običaji"! A koji su i kakvi? Vjerojatno su došli s rockom, hot-dogom, hamburgerom ili "novokomponovanom pevaljkom". Zašto ne? Ljudi streme drugima, svijetu, modi. Industrijalizacija, tržišna privreda, mass-mediji, zabavljaštvo - životna su realnost. Zašto ne biti "u trendu"? Da! Ali, koji, kakav i kada, nije nam poznato jer ga hrvatska folkloristika nije istraživala. Čini se da je bio suviše "običan i svakodnevan", pa nije nikome bio zanimljiv.⁹

A da li su ova pitanja ujedno i odgovori kada se otvara problem tradicije Hrvata doseljenika, ili ih ima još? Ako pođemo od činjenice da tradicijski način života u drugoj polovici našeg stoljeća naglo gubi trku s vremenom u svim našim folklornim regijama, ostaje otvoreno pitanje folklornog amaterizma među doseljenicima u Baranji. Indikativna je činjenica da, osim Hrvata - Šokaca, niti jedna nacionalna skupina nije održavala i njegovala tradiciju kroz amaterizam. Što je s kulturnom tradicijom preostalih Nijemaca, Mađara, Srba, ili su se i oni izgubili u vrtlogu materijalno - potrošačkog načina života.¹⁰ Da li su u Baranji neki nešto nametali, "vukli", zabranjivali, možda i prijetili, a neki samo šutjeli, moguće i slijedili.

Za istraživača folkloru, tj. duhovnog života, geografski pojam bitan je, prvenstveno onoliko koliko je u tijesnoj vezi s duhovnim životom ljudi koji ga nastanjuju, što, najčešće i jest. Zato se postavlja opravdano pitanje: Da li su, i koliko Baranjski danas izvan Baranje nosioci baranjskog kulturnog identiteta? Što je sačuvano samo u glavama ljudi ako su bili prisiljeni napustiti svoja ognjišta. Koliko stresovi i tragedije ostavljaju tragove na njihov emocionalni ego? Do koje se mjere paralizira svo sjećanje, ili ono postaje balast koji opterećuje nemoćna čovjeka. Postaje li bolno evociranje prošlosti, koja je zasigurno bila bolja od sadašnjice. Jer, ovdje se radi o glazbi, o običajima, o plesu. Koliko su glazba i sve nuspojave vezane za emocionalnu, estetsku komponentu čovječjeg bića. Baš radost, mir i zadovoljstvo življenja ovih ljudi na tlu Baranje ranjeni su, sjećanja su bolna, pa kako ih i kojim pravom evocirati?

Ali, ima u tim ljudima nešto što je jače od individualne ili "sadašnje" boli. Ima nade u povratak i obnovu nečega što je bilo dobro i lijepo, a trajalo je. Kao u instinktu za održavanje tradicijskog života u baranjskih Šokaca, ima nešto što traje više nego u jednoj individui ili

⁹ U posljednje vrijeme naša folkloristika i etnologija vidi ono obično i svakodnevno, ali, uglavnom, samo pred svojom kućom.

¹⁰ Prema podacima iz 1980. u Baranji su bila dva KUD-a: "Jovan Lazić" u Belom Manastiru i "Bratstvo - jedinstvo" u Dardi. Folklorne grupe djelovale su u selima: Bar. Petrovo Selo, Draž, Duboševica, Gajić, Luč i Topolje. (Hadžihusejnović, 1984, 366).

generaciji, nešto što se drži za sebe, ali u isto vrijeme čuva za budućnost. Ima u tim ljudima, koji su ponijeli samo sebe, više bogatstva u duhu, u sjećanju, u proživljenom, nego od onog materijalnog kojeg su ostavili. To bogatstvo čuvaju, ali zašto? Upravo za onaj intuitivni poriv koji je održavao i njegovao život ovih ljudi i duh tradicije u njemu. Njima treba reći (većina ih i zna) da su bogati jer imaju dušu i pamet, srce i ljubav za sve nas i za budućnost. Svojim zanimanjem moramo im pokazati i dokazati da je to veća vrijednost od kuće, vinograda i polja, koje su imali samo za sebe.

"Oni su nama sve mogli uništiti, al duh nam ne mogu uništiti. Ja mislim da će duh ostati (...) nošnje ćemo napraviti (...) i pjesma će ostati i običaj će ostati naš ljepi hrvatski i sve. I Jabučice i Todore i Sitna bola i Šokačko kolo i sve će ostati, da djeca znaju da su Hrvati i da Hrvati ostanu." - zaključila je razgovor jedna prognanica iz Baranje.

Govorimo s tim ljudima. Oni su tu: nama bliže ili dalje, ali uvijek sasvim blizu svom životu i trajanju. Za sada nam ostaju još samo oni, da nam pomognu da popunimo bijele stranice naše znanosti.¹¹

2. Povijesni pregled i analiza dosadašnjeg rada na sakupljanju i istraživanju folklorne glazbe u Baranji

Postupci kojima se bilježila folklorno - glazbena građa tipični su za povijest istraživanja mnogih hrvatskih folklornih područja: od sabiranja građe do istraživanja, od usputnog bilježenja do planskog sabiranja s određenim ciljem. Treba razlikovati sabiranje na terenu u lokalitetima autentičnog života kazivača folklorno-glazbene građe (što uključuje i mogućnost prisustvovanja izvedbi nekog običaja ili obreda, za vrijeme kojeg se izvodi folklorna glazba) i bilježenje prema izvedbi grupe za vrijeme folklorne priredbe, smotre ili nekog drugog oblika druge egzistencije folklorne glazbe. Zbog odumiranja spontanosti u životu tradicijske glazbe, terenski rad zapisivača danas najčešće ovisi o razvijenosti folklornog amaterizma, i o kvaliteti kazivača na terenu.

Sve ove komponente (a moguće i druge) potrebno je uključiti u analizu metoda, ciljeva i rezultata istraživanja folklorne glazbe iz Baranje. Isto tako, neophodno je upozoriti na položaj i karakteristike dosadašnjeg poimanja i istraživanja problematike baranjske folklorne glazbe u okviru hrvatske etnomuzikologije.

Zbog teritorijalnog objedinavanja slavonsko-baranjske regije baranjska se folklorna glazba istraživala najčešće sporadično.¹² O baranjskoj folklornoj glazbi (s težištem na

¹¹ U vrijeme analize postojeće folklorne glazbene građe autorica ovog rada započela je istraživanje ove problematike, na danas jedini mogući način - intervjuiranjem prognanika. Kako je ovaj rad još u toku, sveukupni rezultati ovih istraživanja nisu uobličeni, pa se u ovom radu iznose samo fragmenti kazivanja.

¹² Iznosim dva tipična primjera: autorica ovog teksta u svom radu "Pregled rezultata dosadašnjih etnomuzikoloških istraživanja i melografitiranja u Slavoniji" (1981) donosi sve podatke o folklornoj glazbi iz Baranje koji su tada bili poznati, iako se Baranja u naslovu uopće ne spominje. U svom radu "Slavonska folklorna glazba kroz koncepcije smotri i istraživanja" (NU 29, 1992, 297) u bilješci br. 1 Naila Ceribašić piše sljedeće: "U okviru glazbenofolklorne cjeline možda bi valjalo uključiti cjelokupno područje istočne Hrvatske (Slavoniju i Baranju). No, zbog oskudnog postojećeg gradiva i malog broja napisa (...) o njoj (Baranji) će se ovdje tek sporadično govoriti."

šokačkoj) napisana je samo jedna studija (Stepanov, 1958), a centralna republička znanstvena ustanova (danas Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu), koja djeluje od 1948, nije poduzimala planskih terenskih istraživanja. Tako da je sabiranje baranjskog glazbenog folklor (osim Stepanova) ovisilo, najčešće, o privatnim interesima pojedinca.

Najstarije dosada poznate zapise folklorne glazbe iz Baranje nalazimo u rukopisnoj zbirci Vinka Žganca (1890 - 1976) "Narodne popievke iz Bačke, Baranje i Srijema" (IEF N 1 i 2). Dva toma ove zbirke s ukupno 143 zapisa nastajala su u vremenskom rasponu od 1932. do 1938, za vrijeme Žganečevog boravka u Somboru. Zbirka sadrži 11 zapisa iz Baranje, a prema podacima na melografskim karticama, nastali su za vrijeme njegova terenskog rada 1936. i 1937. u selima Duboševica i Gajić.¹³

Analizom je utvrđeno da su svi zapisi jednoglasni i da većina (osim br. 6) pripadaju tonskim nizovima (po Žgancu F i Es tonalitet), kojima je, na ovim prostorima, svojstveno dvoglasje. Odsutnost drugog glasa možda je posljedica terenskih uvjeta, kada je u nedostatku odgovarajućih pjevača Žganec bio prisiljen zapisati nepotpuni napjev.¹⁴ Međutim, teško je objasniti zbog čega je općepoznatu pjesmu "Pjevala je ptica kos" zapisao jednoglasno, kada je, po vlastitoj napomeni, imao na raspolaganju "zbor seoskih djevojaka" (br. 89).

Način zapisivanja i uvjeti u kojima se vršilo terensko zapisivanje folklorne glazbe važne su teme za istraživanje kvalitete vjerodostojnosti povijesne melografske građe i njima bi trebala bi posvećena odgovarajuća znanstvena pažnja. Za ilustraciju nepodobnosti na koje su nailazili istraživači donosim citat napomene uz Žgančev zapis br. 89 u istoj rukopisnoj zbirci: "Dne 19. 9. 1937. bila je u Gajiću određena seljačka smotra, ali je od vlasti bila zabranjena, te sam tom prilikom bio tamo i sabrao u privatnoj kući seljačke djevojke i momke i zapisao neke pjesme (...). Ovaj posao obavljen je uz "žandarmerijsku asistenciju."

Uz popievke Žganec je zapisao i napjev za ples "Ranče" (br. 95). Prema dosada dostupnim podacima, to je najstariji zapis napjeva uz ples s područja Baranje. U kasnije sabranoj melografskoj građi postoji više varijanata tog popularnog plesa, koji se redovito nalazi na programu folklornih grupa iz Baranje.¹⁵

Osim na terenu, muzikolozi često bilježe (a u današnje doba snimaju magnetofonom) folklornu glazbu na smotrama i drugim folklornim priredbama. Iako smotre glazbenog umijeća seljaka imaju dugu tradiciju na našem tlu, već prve smotre (čije se koncepcije održavaju i danas), od 1935. odnosno 1936, postale su posrednici između autentičnog života folklorne glazbe na terenu i njenih zapisivača. Zahvaljujući raznim pravilnicima i stručnim komisijama, program nastupa folklornih grupa stvarao se na temelju najstarijih,

¹³ Zapisi iz Baranje zabilježeni pod sljedećim rednim brojevima i uz početne tekstove: br. 6: Ala smo se mi braćo sastala; br. 32: Hrani mama jedinicu Jelu; br. 33: Ide snaša sa salaša; br. 67: Mlada trava s proljeća; br. 86: Pevala je ptica kos; br. 95: Oj, nama ranče; br. 99: Razboli se Čirić Rada; br. 106: Sinoć kasno, sinoć kasno odvedoše dragu; br. 112: S one strane Save vode; br. 119: Sinoć snaša bosilj posijala, br. 138: Tri jetrve žito žele.

¹⁴ Na melografskim karticama spominju se sljedeći kazivači: U Duboševici god. 1936. pjevali su Pavao Cezner (r. 1916) i Jela Kovačev, rođena Matović (1889), a u Gajiću 1937. Jerko Zlatarić (1902), Marica Manjak (1917) i grupa djevojaka. Jedini zapis iz Topolja (br. 67) 1937. zapisan je po pjevanju Marka Kneževića.

¹⁵ Varijantu napjeva za ovaj ples, prema vlastitom zapisu iz Duboševice, objavio je Žganec u knjizi "Hrvatske narodne pjesme i plesovi" (1951, br. 138). Čini se da je to prvi objavljeni zapis napjeva za ovaj ples, čije su varijante kasnije našle svoje mjesto u knjigama I. Ivančana (1964, 119 i 1970, 35) i J. Njikoša (1987, 87).

najautentičnijih i najatraktivnijih glazbenih primjera iz određenog lokaliteta.¹⁶ Tako se tokom niza godina stvarao tipski program pojedinih grupa i to na uštrb najvažnijih karakteristika narodne umjetnosti: spontanosti, bogatstva sadržaja i slobode interpretacije i variranja.

Na centralnoj smotri seljačke kulture u Zagrebu 1938, prema izvođenju Ogranka Seljačke sloge iz Gajića, zapisao je Nikola Hercigonja (1911) tri napjeva.¹⁷ Nalaze se u autorovoj rukopisnoj zbirci s 264 zapisa "Hrvatske narodne popievke" (IEF N 170 i 174), od kojih je većina realizirana na smotrama u Zagrebu, Sliemenima i Jamničkoj Kiselici. Za razliku od većine zapisa koje nalazimo u rukopisnim zbirkama, ovi se ističu stručnom i tehničkom kvalitetom: oba napjeva za popijevke zapisana su četveroglasno, tj. za izvođenje mješovitog zbora. Međutim, ovakav način bilježenja notnog sloga bio je potreban jedino da se predoči način izvođenja: tipičan dvoglasni napjev izvodi se identično i u ženskim i u muškim glasovima. Svi napjevi (uključujući i "Kolo" za instrumentalno izvođenje na tamburama) kreću se u okviru F - tonaliteta (po Žgancu) i tipični su za način pjevanja "na bas", s dvoglasnim kvintnim završetkom na drugom stupnju tonskog niza.¹⁸

Tek iza II. svjetskog rata (1947 - 1949) poduzima se prvo i do danas jedino plansko istraživanje folklorne glazbe na cijelom području Baranje. Ovo područje istraživalo se tada kroz arheološku, kulturno-povijesnu i etnografsku građu, a potaknuto je bilo slučajnim arheološkim nalazima. Istraživač folklorne glazbe Stjepan Stepanov (1901 - 1984), tada profesor na Glazbenoj školi u Osijeku, bio je suputnik timu stručnjaka iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Prema njegovu navodu, obišao je "gotovo sva sela u Baranji", čime je na tom području učinio ono što se, prema njegovom nahodjenju, tada moglo učiniti u registriranju folklorne glazbe.

Kako se Stepanovljeva, a i sva druga istraživanja folklorne glazbe u Baranji nisu nastavila istim načinom, razvoj i modifikacija folklorne glazbe na tom geografskom prostoru danas su nepoznati. Treba istaknuti znanstvenu objektivnost ovog istraživača, koji je Baranju shvaćao kao geografsku cjelinu, veoma bogatu raznorodnim folklorenim izrazom. Iako analizu u radu "Muzički folklor Baranje" (1958) temelji na folkloru baranjskih Hrvata- Šokaca, koji su "jedina etnička grupa koja je znala i u nošnji i u pjesmama i običajima sačuvati barem donekle svoju starinu" (Stepanov, 1958, 220), Stepanov je jedini koji se osvrće i na glazbu ostalih naroda na ovom prostoru: Mađara, Srba, Nijemaca. Nažalost, u Stepanovljevu radu, koji donosi obilje podataka o glazbenoj (tonalnoj) komponenti pojedinih napjeva, nedostaju podaci o lokalitetima i kazivačima, koji bi mogli pomoći u popunjavanju etničkog i folklornog mozaika Baranje.¹⁹

¹⁶ O smotrama u Hrvatskoj vidi: Sremac, 1978, 97-116. Nakon smotre 1935. u Zagrebu posebna je "porota" donijela zaključke "koji će bitno utjecati na fizionomiju slijedećih smotri. Dogovoreno je da se izvode samo 'popievke bez nota', da se prikazuju plesovi, igre, i običaji i svirka, da se prije smotre cijeli program pregleda (. . .). Shodno ovim odlukama od tada će se na smotrama prezentirati isključivo autentični oblici folklor." (Sremac, 1978, 102)

¹⁷ N. Hercigonja "Hrvatske narodne popievke"; sv. 1: br. 20: Pjevala je tica kos, br. 21: Tri jetrve žito žele, br. 22: Kolo (instrument)

¹⁸ Kako su i Žganc (1937) i Hercigonja (1938) zapisali dvije iste popievke u približno istom vremenskom razdoblju i to od izvođača iz istog lokaliteta, u prilogu ovog rada pripočujem prvi put rukopisne zapise u obje varijante popievke "Pjevala je ptica kos" koju je izvela grupa iz Gajića.

¹⁹ U sklopu tonalne analize ukupne građe Stepanov navodi samo sljedeće lokalitete: Torjanci, Luč, Gajić, Topolje i Batina Skela. U odsutnosti odgovarajućih melografskih zapisa, svi podaci nisu poslužili daljnjim razmatranjima.

Kao dosad jedine podatke o folklornoj glazbi manjinskih etničkih skupina u Baranji donosim Stepanovljeve zaključke: "Uz pojedine od nabrojanih naroda vezani su stanoviti tipovi pjesama u ovome kraju, pa je tako i iza Nijemaca, kojih tu više nema, ostalo muzičke baštine, što u originalu, odnosno prijevodu, što u tragovima uticaja na nastajanje izvjesnog tipa pjesama (...) Šokci su neke od tih pjesama preuzeli i pjevaju ih sa vrlo loše prevedenim tekstovima, koji su često puta upravo besmisleni, jer su izmješane hrvatske, njemačke, pa i mađarske riječi. No melodije i sadržajna tematika ovih prevedenih pjesama su se održale ne samo među baranjskim Šokcima (...), nego su čak osjetno uticale i na stvaranje tzv. varoških pjesama (...)" (isti, 219/220). U analizi jedne popijevke Stepanov iznosi primjer prožimanja folklorne tradicije različitih naroda u Baranji i dominacije karakteristika, posebno njemačke glazbe: "to je njemačka popularna pjesma (neki valcer), ali je zanimljivo da ju baranjski Nijemci pjevaju njemački, Mađari mađarski, a Šokci hrvatski, ali i na mađarskom i njemačkom jeziku i to u vrlo iznakaženom izgovoru" (isti, 230).

Unatoč svih ovih zaključaka, Stepanov je ipak temeljio svoju studiju na sabranoj glazbenoj građi iz šokačke Baranje, što bi se, zbog današnjih zahtjeva istraživanja jednog geografskog područja, moglo ocijeniti kao nedostatak. Razlozi za takav postupak proizlaze iz već poznatih predratnih nastojanja ka eksponiranju isključivo tradicijske (seljačke), posebno hrvatske nacionalne baštine.²⁰

Međutim, treba upozoriti da je Stepanov, već deset godina nakon terenskog rada u Baranji, došao do zaključka da istraživanje i sabiranje samo najstarijih slojeva folklorne glazbe i to samo jedne etničke skupine (ovdje Hrvata - Šokaca) ne može rezultirati potpunim znanstvenim zaključcima. U istom radu piše da za vrijeme boravka u Baranji (1947 - 1949) nije zapisivao napjeve koji "nisu karakteristični za Baranju, ni za Slavoniju "jer je" u ono vrijeme smatrao da je to 'kič' (što on u većini slučajeva i jeste) i da se to ne isplati niti zapisivati; danas sam drugog mišljenja" - piše Stepanov - "to je dragocjen materijal za komparativne studije o stranim uticajima na naše pjesme" (isti, 230).

Iako je u svom radu "Muzički folklor Baranje" Stepanov objavio rezultate tonalnih analiza cjelokupne sabrane građe, upotpunivši ga samo s četrnaest melografskih zapisa²¹, a ta melografska zbirka još (nakon gotovo četrdeset i pet godina) nije objavljena, a niti dostupna znanstvenom istraživanju, brojna pitanja koja se nameću ostaju do daljnega bez odgovora.²²

²⁰ Na centralnim smotrama hrvatske seljačke kulture, koje su se, u organizaciji Seljačke sloge, održavale u Zagrebu (Smotra seljačkih pjevačkih zborova 1935, Seljačka pjevačka smotra 1936) prije II. svjetskog rata, "do u sitnice je sasvim uklonjeno sve, što je u život hrvatskog seljaka i u manifestacije toga života uneseno ili se i sad još unosi" (Širola, 1940, 3).

²¹ Zbog toga što su melografski zapisi objavljeni u zborniku koji je teže dostupan etnomuzikološkim istraživanjima (Osječki zbornik, br. 6 iz 1958, godišnjak Muzeja Slavonije iz Osijeka), donosim popis početnih stihova napjeva: 1. Pudarice pudaru grožđe; 2. Zaspala, zadrema; 3. Razvila se novosadska pijaca; 4. Šetala se Ivanova Ljuba; 5. Vino pije Dojčin Petar; 6. Pastiri, pastiri, di ste stado pasli; 7. Pastiri, pastiri, vi ste stado pasli; 8. (Oj,) srce moje, ako ti je tesno; 9. Oj, dodolo, oj dodolo; 10. Široko je lišće borovo; 11. Rosna trava s proleća; 12. Oj, faljen Isus, prijor; 13. Oj, legla Mara pod 'meljem da spava; 14. Oj, s večer Jela bosilj posijala.

²² Godine 1986. udova Stjepana Stepanova, prof. Slava Stepanov, i Zavod za istraživanje folkloru (sada IEF) u Zagrebu potisali su "Ugovor o korištenju rukopisne građe iz glazbeno-folklorne ostavštine prof. Stjepana L. Stepanova". Tekst ugovora donosim u cijelosti:

Stavljaajući težište svojih analiza na glazbeni folklor baranjskih Šokaca, cilj Stepanovljevog rada bio je "da se (...) uza sve dosad primijenjene načine utvrđivanja porijekla kako ovih pjesama, tako i samih baranjskih Šokaca, pokuša konačno jedamput i na temelju muzičkih elemenata gonetati iz kojih su se predjela pojedine grupe ove etničke skupine (...) ovamo doselile, i po mogućnosti bar približno odrediti vrijeme, kada se to zbilo (...)" (isti, 220). Rezultati su izneseni u pet točaka, koje se mogu sažeti u zaključak da postavljeni cilj nije u potpunosti postignut.²³ Shvativši nerealnost postavljenog cilja, Stepanov zaključuje: "Kada sve navedene analize uzmemo u obzir, tada dolazimo do skromne spoznaje, da je na osnovu ovako relativno malobrojnoga meličkog materijala veoma teško stvoriti neki definitivni zaključak i iz njega proizvesti neku apodiktičku tezu čak i o porijeklu muzičkog nanosa u Baranji, a kamo li ustanoviti točno omeđene geografske lokalitete s kojih su se razni migracioni valovi otisnuli i naselili današnju Baranju," (isti, 232).

Međutim, temeljna vrijednost ovog rada nalazi se u rezultatima glazbene analize sakupljane građe. "U baranjskih Šokaca" - piše Stepanov - "postoje četiri osnovna muzička tipa" (220). Najbrojniji je tzv. "slavonsko - srijemski" tip, kome pripadaju svatovci, bećarci i njima slične pjesme i napjevi uz kola. Prema sistemu I. Krohna, to su napjevi u F - duru (Stepanov je u Baranji zapisao 107 takvih napjeva). Osim u Baranji, dominiraju i u Slavoniji i Srijemu "pa ih se stoga smatra karakterističnim za muzički folklor ovih pokrajina."

Drugi tip su napjevi u molu (prema Krohnu f-mol) i s orijentalnim elementima. Kao i prvi tip izvode se dvoglasno i završavaju intervalom kvinte ispod završnog tona na drugom stupnju tonskog niza.

Prema Stepanovu "najstariji muzički folklor u Baranji" jesu tzv. "groktalice" i napjevi koji se pjevaju u "tjesnim intervalima", od kojih je sakupio samo četiri.

Raširene su i "varoške pjesme" i to najčešće mađarskog i njemačkog porijekla (po Krohnu u G- duru), koje se pjevaju na svim jezicima, od kojih je najčešće "mješavina napola mađarskog i napola hrvatskog jezika" (isti, 225).

U svojoj studiji Stepanov se najviše zadržava na problematici "tjesnih intervala" na našem području zbog toga, što ovu pojavu smatra najstarijom i "najvrednijom". Postavljajući pitanje: "Da li ga je tako malo oduvijek bilo na ovom arealu, ili je samo napušten", Stepanov

²¹ Prof. Slava Stepanov predaje 36 paketa rukopisne građe s područja folklome glazbe- koju je svojim terenskim istraživanjem prikupio i zapisao njezin pokojni suprug prof. Stjepan Stepanov - u pohranu Dokumentaciji Zavoda za istraživanje folkloru u Zagrebu.

²² Zavod za istraživanje folkloru (ZIF) obavezuje se da će navedenu građu čuvati propisima zaštite dokumentacijske i arhivske građe.

O svakom zahtjevu za korištenje te rukopisne građe Zavod će u skladu s Odlukom o upotrebi, čuvanju i zaštiti dokumentacijsko - bibliotečne građe ZIF - a , član 7 (od 28. 6. 1982.) - najprije izvijestiti prof. Slavu Stepanov. Zainteresirani istraživač moći će se koristiti tom građom tek nakon odobrenja prof. Slave Stepanov. "

U svrhu sveobuhvatnog pregleda dosadašnjih istraživanja na terenu danas okupirane Baranje odobrenje od prof. Slave Stepanov zatražila je autorica ovog rada, preko voditelja glazbene zbirke iste ustanove, dr. Jerka Bezića. U telefonskom razgovoru s dr. Bezićem udova S. Stepanova odbila je navedeni zahtjev.

²³ "1. Nije nam zasada moguće ustanoviti, kakva je bila muzička praksa . . .

2. Nije nam zasada točno poznato niti to, u kolikom broju . . .

3. S tim u vezi trebalo bi ustanoviti i to, što je u muzičkom folkloru naših naroda zaista autentično naše . . .

4. Nažalost zasada nije skupljen tj. snimljen na vrpču sav materijal muzičkog folkloru niti u svim krajevima . . .

5. Konačno valja naglasiti i to, da do danas nema zadovoljavajućeg objašnjenja imena "Šokac" . . ." (Stepanov, 1958, 233/ 234).

iznosi podatak da "je to slučaj i u drugim krajevima, naročito u našim sjevernim predjelima: arhaičke se tonalne fakture napuštaju, netemperirane naturalističke intonacije sve više nestaju (...)" (isti, 223). Ali, na temelju činjenice da je "ova tijesna akustička faktura dosta raširena, osobito po jugozapadnom dijelu naše države (...), osobito u Bosni i Hercegovini" (isto) moguće je ponovo postaviti pitanje o porijeklu ovih napjeva. Naime, u vrijeme Stepanovljevih istraživanja u Baranju su već bili kolonizirani i žitelji iz okolice Kupresa, o kojima, kao ni o drugim kolonistima, nema podataka u ovom radu. Činjenica da je Stepanov u toku svog terenskog rada tragao za najstarijim slojem folklorne glazbe, odbacujući "sve ono što je očito noviji nanos" (isti, 234), objašnjava odsustvo podataka o folkloru kolonista u Baranji, koji su od 1945. naseljavali bivša njemačka gazdinstva.²⁴ Upravo folklorna glazba i običaji ovih Hrvata porijeklom iz Međimurja, Hrvatskog Zagorja i Bosne ostali su i do danas neistraženi.²⁵

Neposredno nakon istraživanja u Baranji Stepanov poduzima po nalogu JAZU (1949. i 1950) sistematsku melografsku obradu Valpovštine, područja uz rijeku Dravu, od Donjeg Miholjca do Osijeka. Prelaskom Drave kod Bilišća u Baranju zapisao je i sedam napjeva u selu Torjanci. Zapisi se nalaze u I. dijelu rukopisne zbirke "Narodne pjesme iz Valpovštine" (IEF 176) od broja 140 - 146. To su jednoglasni zapisi napjeva bečarskog karaktera, nastali po pjevanju jednog pjevača. Tipični su za ravničarska područja, sa završetkom na drugom stupnju tonskog niza.²⁶

Potaknut nastupima folklornih grupa iz Baranje na regionalnim i centralnoj smotri hrvatske seljačke kulture u Zagrebu, Ivan Ivančan (1927) poduzeo je 1950. terenska istraživanja u šokačkim selima Baranjsko Petrovo Selo, Duboševica, Topolje. Notirao je melodije i opisao koreografiju za pet plesova koje su folklorne grupe izvodile na smotrama 1948. i 1950. u Osijeku i Zagrebu. To su: Šokačko kolo, Site bole, Ranče, Todore i Jabučice.²⁷ Notni zapisi melodija ovih plesova objavljeni su u Ivančanovim knjigama: "Narodni plesovi Hrvatske", 1 (1956. i 1964) i "Plesovi Panonske zone", I. dio, Hrvatska (1970).²⁸

²⁴ Prema planu "Agrarne reforme i kolonizacije u FNRJ godine 1945-1948." Baranja je određena za naseljavanje 1000 obitelji iz Hrvatske i izvjestan broj iz Bosne (Maticka, 1981, 298). Prema istom izvoru, samo do kraja 1946. u Baranju je preseljena 401 obitelj, s 1850 članova, na koje je morao Stepanov naići u svom terenskom radu od 1947. do 1949.

²⁵ Tek kroz intervju s prognanicima iz Baranje koji potječu iz koloniziranih obitelji, autorica ovog rada započela je istraživati ovu problematiku.

²⁶ Datum bilježenja je 8. 9. 1949. a kazivač je Stipe Topalov rođen 1917. Samo je jedan zapis (br. 140) dvoglasan, a nastao je po pjevanju Janje Kolesar (1931), uz sudjelovanje samog Stepanova. Prvi stihovi popjevaka glase: br. 140: Mene naši 'oće da udaju; br. 141: Oj, moja mama bečaruša bila; br. 142: Ej, ala volim...; br. 143: Oj, bogati, Mujo mlad; br. 144: Šetalo momče kroz selo; br. 145: O, moj čoveče, dokle ćeš piti; br. 146: Idovice, al si vrag.

U ovom radu prvi put se objavljuju 2 Stepanovljeva zapisa iz Torjanaca: br. 140 i 144 u spomenutoj zbirci. Osim u prilogu rada "Muzički folklor Baranje" (1958), melografski zapisi S. Stepanova iz Baranje objavljeni su u zbirkama: "Hrvatske narodne pjesme i plesovi" (ur. V. Žganec i N. Sremac), 1951, br. 140 i 141 (br. 140 je "Grotatica", objavljena i 1958. pod br. 14), i zbirci "Narodne pjesme i kola iz Slavonije" (ur. S. Stepanov i I. Furić), 1963, pod br. 133. Lokaliteti su: Gajić (1951) i Topolje (1963).

²⁷ Prema izjavi I. Ivančana autorici ovog rada, koreografije baranjskih plesova pripremao je za KUD "Joža Vlahović" iz Zagreba. Napjeve je zapisivao po sluhu, prema izvođenju ogranka "Seljačke sloge" iz Duboševice, koji se spremao za festival u Zagrebu (Ivančan, 1964, 9 - 32).

²⁸ Priručnik "Narodni plesovi Hrvatske" (1956. i 1964) donosi jednoglasne (ili dvoglasne) melografske zapise (str. 19-32) i harmonizaciju i instrumentaciju istih za tamburaški zbor Stj. Stepanova (115-120), U melografskoj zbirci

Vrijedno je obratiti nešto više pažnje upravo ovim melografskim i koreografskim zapisima Ivana Ivančana jer su oni prema analizi folklornog amaterizma postali tipični za baranjsko područje - jedna vrsta simbola njegovog identiteta. Time se načine problem utvrđivanja ukupnog fonda plesova u Baranji, a potaknut je brojem od 20-ak melografskih zapisa napjeva uz plesove, koje je zapisao Julije Njikoš za vrijeme svog dugogodišnjeg sabiranja u Baranji i objavio u zbirci "Oj, Baranjo, lipa i bogata" (1987). Potrebno bi bilo utvrditi koji se plesovi izvode uz standardne napjeve i koreografije, a koji se napjevi izvode uz postojeće ili drugačije koreografije, o kojima u Njikoševoj knjizi nema podataka. Na kraju, trebalo bi istražiti uzroke i povode koji su rezultirali dugogodišnjim njegovanjem "općepoznatog" i "tipičnog" repertoara u folklornom amaterizmu; to uključuje istraživanje podataka o plesovima iz primarnih i sekundarnih izvora na cijelom području etničke skupine Hrvata - Šokaca (i u susjednim zemljama), utvrđivanje uloge zapisivača, objavljene literature, seminara folkloru, utvrđenih standarda folklornih smotri i dr.

U nemogućnosti iznošenja znanstveno utemeljenih odgovora na sva ova pitanja (koja se odnose i na druge folklorne regije u Hrvatskoj, iako su za baranjski folklor tipična), iznosim rezultate iz programa s nastupa baranjskih folklornih grupa. Utvrđeno je da se najčešće na smotrama iza II. svj. rata javljaju upravo oni plesovi koje je zabilježio Ivan Ivančan.²⁹ Tako je prema još nepotpunim podacima, npr. "Kolo" na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu izvedeno osam puta, a "Jabučice" pet puta...³⁰ I na drugim smotrama grupe su se pojavljivale s gotovo identičnim programom plesova, dok su se mijenjale, uglavnom malobrojne, pjesme. Ivančan tvrdi da se navedenih pet odnosno šest plesova pleše "u čitavoj Baranji i izvan nje" (Ivančan, 1964, 18), ponekad i pod drugačijim nazivima. Baranjski su plesovi tipični po svojoj oštrini, ukrućenim pokretima nogu, a neki se plešu u parovima i trojkama, po čemu se uvelike razlikuju od tipičnih slavonskih kola. Glazbena pratnja izvodi se na gajdama i diplicama, a u novije vrijeme uz tambure, sa ili bez pjevanja.³¹

Čini se da se nakon 1950. više nisu vršila terenska istraživanja narodnih plesova i njima pripadajuće glazbe na baranjskom području.

U drugoj polovici 20. stoljeća tradicijski način života doživljava korjenite promjene, a folklorni amaterizam, sa svojim zakonima, zamjenjuje njegovu spontanost. Na taj način nestaju mnogi oblici folklorne glazbe, običaja i plesa, a zadržavaju se samo oni koji su se u kulturnoj javnosti već bili afirmirali. Ipak, u šokačkoj Baranji sačuvalo se u svakodnevici dosta tragova tradicije i autohtonosti (što potvrđuju i mnogi podaci iz života i objavljenih

"Plesovi Panonske zone" (1970) melodije i napjevi su jednoglasni odnosno dvoglasni, s dodatkom melografskog zapisa za ples "Tanac" (34-36).

²⁹ U razgovoru s autorom ovog teksta Ivančan je tvrdio da su to jedini plesovi koje je našao u Baranji 1950. Na smotrama hrvatske seljačke kulture u Zagrebu prije II. svj. rata grupe iz Baranje izvele su sljedeće plesove: na II. smotri (1936) grupa iz Baranjskog Petrovog Sela izvela je Kolo (uz gajde) i ples "Sitne bore", a na IV. smotri (1938.) grupa iz Gajića izvela je "Tanac" (Širola, 1940, 4 i 10).

³⁰ Prema prigodnoj publikaciji "Međunarodna smotra folkloru", Zagreb, 1966 - 1975. i dr., "Kolo" je izvela grupa iz Baranjskog Petrovog Sela 1973, 1975. i 1981, iz Draža 1968. i 1974, iz Duboševice 1967. i 1971, a grupa iz Luča 1972. Plesom "Jabučice" nastupila je grupa iz B. P. Sela 1973, 1975. i 1981, iz Draža 1971, a iz Luča 1972, podaci nisu potpuni).

³¹ Prema melografskim zapisima I. Ivančana, plesovi "Sitne bole" (ili "Sime bore"), "Todore" i "Jabučice" izvode se samo uz instrumentalnu pratnju, dok Njikoš donosi napjev s tekstom za ples "Sitne bole" (Njikoš, 1987, 97).

bilježaka njihovih žitelja). Tim više se može smatrati nenadoknadivim propustom što nije (nakon Stepanova) nastavljeno i prošireno studiozno istraživanje folklorne glazbe, pa makar samo na toj oazi hrvatske tradicije.

Prema kartoteci centralne republičke znanstvene ustanove za istraživanje folkloru, koja djeluje u Zagrebu od 1948. (danas Institut za etnologiju i folkloristiku), jedini istraživač ove ustanove u Baranji bio je Krešo Galin.³² Cilj njegovog terenskog rada bio je istraživanje tradicijskih instrumenata, gajdi i diplica, koji su bili (a kroz amaterizam jesu i danas) sastavni dio prezentacije baranjskih folklornih grupa na smotrama. Tragom diplica (Galina, 1981, 19-25) ukrašenih barskim pijavicama, kao rijetko sačuvanog relikta tradicije, Galin je 1976. snimao interpretacije i istraživao karakteristike sačuvanih instrumenata iz Duboševice, Gajića i Topolja.³³ Kako objavljeni rad "Diplice" (Galina, 1981) možemo smatrati jednim stručnim radom iz područja istraživanja folklornih instrumenata u Baranji,³⁴ potrebno je citirati Galinova zapažanja o diplicama: "Ovako ukrašeno glazbalo vjerojatno predstavlja rijetkost u povijesti folklornih glazbala, kao i u povijesti glazbala uopće (...) diplice su glazbalo koje se dugo i često koristi u tom kraju naseljenom "šokcima". (...) Diplice je naziv za jednocijevu klarinetsku sviraljku s piskom (...) sa pet rupica za prebiranje. (...) " (isti, 19). Potrebno je istaknuti da dobro ugođene diplice u dijatonskim nizovima, njihovi vlasnici pažljivo čuvaju. (...) Tradicija izrade diplica i sviranja u njih kao i navlačenja pijavica u ukrasne svrhe u Baranjskom kraju, starija je od četiri generacije. (...) Danas se time bavi nekoliko ljudi od kojih neki aktivno sudjeluju u KUD-u "Mladi šokci",³⁵ podržavajući tako tradiciju na jednom drugom društvenom nivou" (isti, 24).

Ali, šokačka Baranja ima svog kroničara, kompozitora, snimatelja i zapisi vača tradicijske folklorne glazbe i običaja Julija Njikoša (1924). "Od 1938. godine" - piše Njikoš - "kada sam zapisao prve melodije (Bar. Petrovo Selo, Branjin Vrh, Duboševica, Luč i Torjanci) ispočetka po sluhu, s tamburicom pri ruci, a kasnije snimajući magnetofonom, osluhnuo sam staru baranjsku pjesmu koja pjeva o ljepoti njenih polja, vinograda i voćnjaka. Preko dva stoljeća po suncu, kiši i snijegu, prokrstaro sam baranjskim selima, upoznao čobane i pastire, svirače na diplicama, frulama i gajdama. Obilazio sam prela i čijala, paljio 'Ulice' i promatrao šokačke bušare i rad baranjskih tkalja u Duboševici. (...) U veselom društvu otračio sam i mnoge svatove baranjskih Šokaca" (Njikoš, 1987, 183).

S obzirom na dugogodišnje krstarenje Baranjom u potrazi za građom koju je popularizirao preko emisija na Radiu stanicama Osijek i Zagreb, i bilježio kako bi sačuvao od zaborava, Njikoš je bio i svjedokom trajanja i nestajanja žive folklorne tradicije. "U prošlosti su se nedjeljom poslije podne, na odabranom mjestu okupljali Baranjski... igralo se kolo i pjevale

³² Galinov rad ne sadrži melografske zapise, a magnetofonske snimke (IEF mgtf 899, 903, 909, 1135, 1136, 1486) nisu transkribirane.

³³ Izvođači na diplicama bili su: Vinko Kolar (1892) iz Topolja, Matija Benić (1904) iz Duboševice, Marko Drventić (1922) iz Gajića, Jakša Kovačev (1942) iz Topolja i Vinko Kurjačić (1955) iz Duboševice.

³⁴ O interpretima na tradicijskim glazbalima pisao je J. Njikoš u knjizi "Oj, Baranjo, lipa i bogata" u poglavlju "Baranjska šokačka kola i gajdaši" (1987, 151-164) i Stjepan Brdarić u Prigodnoj reviji "akovački vezovi", pod naslovom "Gajde, gajdaši i kolo u Baranji" (1981, 15).

³⁵ "Mladi Šokci" naziv je za folklornu grupu iz Duboševice, koja na području Baranje ima najdužu tradiciju u bavljenju folklornim amaterizmom.

pjesme do večeri, a zatim bi svi zajedno pjevajući išli kući u selo. Ljudi su izlazili na ulicu 'na lesu', kako se ovdje kaže, i divili se pjesmi . . . U kolu su se slale poruke i nagovještaji stidljivo i suzdržljivo. U kolu se prkosilo suparnici i dragom koji ne uzvraća ljubav. Pjesmom se izražavala čežnja i bol, radost i sreća . . . Pjesma je navirala sama od sebe. . . Sve ljepša i ljepša. "

"Nestaju mnogi stari običaji "- zaključuje Njikoš - " Svako vrijeme stvara svoje oblike iskazivanja potreba i radosti . . . Ipak, ono što je najvrednije ostaje i uklapa se u novo kao tradicija" (isti, predgovor).

Sadržajem svoje knjige "Oj, Baranja, lipa i bogata" Njikoš je ponudio građu, ali i oblike kojima se prenosi kulturna baština na mlađe naraštaje. Knjiga donosi sedamnaest zapisa tradicijske folklorne glazbe, aranžiranih za tamburaški orkestar, sa ili bez vokalnog sastava. Osnovu ove male antologije baranjske šokačke folklorne tradicije čine opisi običaja, protkani notnim zapisima pripadajućih jednoglasnih ili dvoglasnih napjeva (oko 40), te brojnim stihovima pjesama i bečaraca.³⁶ Ovakav način deskripcije običaja uz notne ilustracije dinamičan, literaran jezik i brojne citate iz kazivanja autentičnih svjedoka i sudionika događanja stvara iluziju da se sve to odigrava sada - ovdje pred nama. Svaki običaj zrcali se kroz opisanu režiju i scenografiju: "Svatko ima svoje mjesto. Domaćica je već prostrla stol i nosi jelo. Iz velike zdjele puši se slatki miris . . . Domaćin skine šubaru, uzme nož i reže kruh. Svakom pruža komad. Na stolu je vino, kako i priliči ovomn vinorodnom kraju, pa i skromna večera postaje pravo blagovanje. Nakon večere starješina postavlja pitanje: "Za čega smo sutra ?"

Ili: "Pridolaze starci, starice, mlade žene sa svojim muževima, momci, tamburaši . . . Mladež se uhvati u šokačko kolo, a baranjski, poznati šaljivdije zadirkuju jedan, drugoga . . . 'Ajde Stipo, zapalji vatru . . . jako mi zebu ruke' . . . Istom će Matija (. . .) 'Dico, sviću vam vašu, svu ćete mi kukuruzovinu popaljiti . . . Noge ću vam ja polomit' . . . istom će dida Marko . . . "Ta nemoj tako dida, otpivat ćemo tebi tvoju, što ti voljiš, pa ćeš nam i sutra opet dat koje breme . . . jel da oš?" (isti, 110 - 111).

Njikoš je u knjigu uvrstio opise sedam običaja (ulice, prelo, kraljice, pudarinu, kermenc, berbu i svatove)³⁷, opis narodne nošnje baranjskih Šokaca, kola i gajdaša.

O folklornom instrumentu "diplice" Njikoš piše: "Diplice su narodno glazbalo na kojem su od davnina svirali Baranjski. Izrađene su od trske koja raste uz Dunav i njegove rukavce i močvare u Baranji. Diplice su duge od dvadeset do trideset i pet centimetara i imaju pet rupica. U veću (deblju) trsku stavi se manja (kao pisak) i u nju se duva. Diplice daju reski i sonorni zvuk. Pastiri su za vrijeme plandovanja uz diplice pjevali i igrali kolo. Nadareniji pastiri su od starijih učili svirati u gajde" (isti, 152).

Takav jedan nadareni gajdaš, možda i posljednji u Baranji, živi i djeluje u Gajiću. To je seljak Marko Drventić³⁸ (1922), voditelj seoske folklorne grupe, koji je, prema Njikošu, o svojim počecima izjavio sljedeće: "Kada sam već dobro naučio svirati u diplice, onda sam

³⁶ Isti način opisa običaja koristio je Njikoš i u svojim knjigama: "Kad zapiva pusta Slavonija" (1954), "Slavonijo, zemljo plemenita" (1970) i "Gori lampa nasrid Vinkovaca" (1988).

³⁷ Isti tekst i notne primjere uz običaje "Kraljice" i "Poklada" (Ulice) objavio je Njikoš u Prigodnoj reviji "Đakovački vezovi" 1974. i 1976. (vidi popis članaka u Bibliografiji).

³⁸ O Marku Drventiću pisali su i Stjepan Brdarić (1981) i Đ. Šovagović (1978) u reviji "Đakovački vezovi".

zaželio da naučim svirati i gajde. Vidio sam ja gajdaše u ono doba u Podolju, Petardi³⁹, Luču, Batini, Šumarini. Gajde se i jače čuju, pa me to jako zanimalo. (. . .) Želja mi je (. . .) da te pjesme i igre nauče mladi, kako bi im produžili vijek i kako bi se narodne pjesme i plesovi baranjskih Hrvata - Šokaca, još dugo njegovali u našim baranjskim selima" (isti, 157, 159).

Njikoševa knjiga opremljena je i vrijednim priložima: fotografijama, popisom imena stotinjak kazivača iz Baranjskog Petrovog Sela, Draža, Duboševice, Gajića i Torjanaca. Za žaljenje je, ipak, što notna građa koja je nastala sabiranjem na terenu kroz gotovo 50 godina, uz podatak o lokalitetu, ne sadrži pokazatelje o terminu zapisivanja, što bi uvelike poslužilo i u komparativnoj analizi modifikacije folklorne tradicije.

Iako je, čini se, Njikoš u Baranji sakupio mnogo više građe⁴⁰, njegova je knjiga "Oj, Baranja, lipa i bogata" jedina samostalna zbirka folklorne glazbe iz Baranje, s najvećim brojem dosada objavljenih melografskih zapisa. Kako je nastala iz želje "da se jedan dio (...) sačuva od zaborava i da se nekadašnje selo, njegovi ljudi i običaji, (...) otkrivaju suvremenom čovjeku" (Blažek), i Njikoš se, posve razumljivo, zadržao samo i isključivo u selima baranjskih Hrvata - Šokaca.

3. Njegovanje i popularizacija folklorne tradicije baranjskih Hrvata - Šokaca

Tradicija sadržana u pjesmama, napjevima, svirci i plesu, sačuvana djelomično u životu, a ponajviše u pamćenju, postala je jednim od zaštitnih znakova ne samo šokačke nego i cijele Branje.

Zadivljuje svjesna ili nesvjesna ljubav i briga ovih ljudi prema vlastitom kulturnom naslijeđu i upornost kojom ga predstavljaju u javnosti. U zaključku opisa svatovskih običaja baranjskih Hrvata Stjepan Brdarić, stanovnik Baranjskog Petrovog Sela, piše: "Iz ovog se običaja vidi da su naši baranjski Hrvati kroz stoljeća ostali vjerni tradiciji svojih staza i da su im jedino ovi bogati običaji i nošnja sačuvali njihov opsatanak od utjecaja tuđinaca i njihove kulture" (Brdarić, 1989, 11).

Sami Šokci afirmirali su svoju baštinu na dva načina:

- a) folklornim amaterizmom
- b) sakupljanjem i objavljivanjem građe i podataka o njoj.

Ad a)

Još prije II. svj. rata osnovani su Ogranci Seljačke sloge u šokačkim baranjskim selima.

Folklorna grupa u Duboševici djeluje od 1920 - ih godina ovog stoljeća, a od 1967. pod imenom "Mladi Šokci". Okuplja članove od dvanaest do sedamdeset i pet godina starosti. U Duboševici su poznate dvije vrste nošnje: "žetvenska" i "svečana" nošnja. Voditelji grupe bili su Mijo Benić, a kasnije Matija Damjanov.

Ogranak Seljačke sloge iz Baranjskog Petrovog Sela djeluje od 1936. Još prije II. svj. rata postiže zapažene uspjehe na smotrama u Osijeku, Zagrebu i Subotici. Iako se tamburaški

³⁹ Petarda je mađarski naziv za Baranjsko Petrovo Selo.

⁴⁰ Prema usmenoj izjavi J. Njikoša autorici ovog rada 1980, u njegovom privatom arhivu nalazi se oko 200 zapisa folklornih napjeva iz gotovo svih sela u Baranji.

sastav aktivirao odmah iza rata, folklor se skupina osamostaljuje tek 1969. Voditelji su bili Pavo Benak i Slobodanka Adžija.

U Gajiću je ogranak Seljačke sloge djelovao od 1937. do rata. Vrlo brzo (1948) folklorna grupa nastavlja tradiciju nastupajući u mnogim mjestima Slavonije i Baranje. Izvorne igre grupa izvodi uz gajde, a nošnja je starinska iz Gajića: "vezenke" i "ponediljnjače". Vođa grupe je poznati gajdaš i dipličar Marko Drventić.

Ogranak Seljačke sloge iz Torjanaca nastupio je u Zagrebu 1937, a iza II. svj. rata pod nazivom "Šokadija" djeluje relativno kratko (1969-1973). Program su izvodili uz pratnju tamburaša, a voditelj je bio (1970) Marko Jagodić.

Najaktivnija je folklorna grupa iz Draža, koja je u Zagrebu nastupila 1939, a rad obnovila 1947. Te iste godine imala je prvi nastup na smotri folkloru u Topolju, a kasnije je nastupala na lokalnim smotrama u Batini, Belom Manastiru i Dražu. Ova grupa je dugi niz godina sudionik svih lokalnih, regionalnih i republičkih folklornih manifestacija. Članovi posjeduju tri vrste narodne nošnje: "vezenke", "bile rubine" i "mašlijare". Draž vrlo aktivno njeguje folklorni podmladak, a voditelj je dugi niz godina bio Matija Balić, "seoski knez".⁴¹

"Đakovački vezovi (kasnije ĐV) su kulturno - folklorna manifestacija naroda i narodnosti Slavonije i Baranje" (Pravilnik, ĐV 1973, 1), na kojoj se od 1967. okupljaju gotovo sve folklorne grupe s tog područja koje kvalitetom i sadržajem svog programa zadovolje stručne kriterije. "Kronološki pregled nastupa baranjskih folklornih grupa", prilog 2, poslužit će sagledavanju dinamike djelovanja folklornog amaterizma u Baranji. U rasponu od dvadeset godina (1968-1987) najviše nastupa bilježe folklorne grupe iz Duboševice (16), Draža (14) i Baranjskog Petrovog Sela (13), u kojima se i odvija kontinuirani rad. Grupa iz Gajića (10 nastupa) nakon svog dugog postojanja ne javlja se na ĐV od 1983. Grupa iz Luča (5 nastupa) s prekidima djeluje od 1975. do 1984, a iz Torjanaca (4 nastupa) nije prisutna već od 1973.⁴²

Dugu tradiciju imaju baranjske folklorne grupe i na nastupima na centralnoj smotri u Zagrebu. Od Druge smotre (1936) na smotrama hrvatske seljačke kulture, kada je nastupio ogranak Seljačke sloge iz Baranjskog Petrovog Sela, šokačke se baranjske grupe pojavljuju svake godine: na Trećoj smotri (1937) grupa iz Torjanaca, na Četvrtoj (1938) iz Gajića, a na Petoj (1939) grupa iz Draža (Širola, 1940, 14-16).

Osnivanje Međunarodne smotre folkloru (dalje MSF) 1966. u Zagrebu uvelike podstiče folklorni amaterizam u Hrvatskoj, koji se očituje povećanjem broja grupa i tehničkoj kvaliteti nastupa. Iako sudjelovanje na centralnoj republičkoj smotri može biti pokazatelj vrijednosti i kontinuiteta rada pojedinih grupa, ono ipak ovisi i o drugim faktorima, kao npr. zastupljenosti određene regije, sadržaju programa, vrsti i kvaliteti nošnji, selektoru i dr.

⁴¹ Podatke o počecima rada folklornih grupa iznosim prema Prigodnoj reviji "Đakovački vezovi" iz 1970. (priredio S. Rechner).

⁴² U Slavoniji se održava oko 27 raznorodnih priredbi gdje nastupaju folklorne grupe. Osim Đakovačkih vezova (od 1967), regionalnim smotrama smatraju se i "Vinkovačke jeseni" u Vinkovcima (od 1966) i Smotra folkloru u Sl. Brodu (od 1962), na kojoj nastupaju grupe iz Posavine. O nastupima baranjskih grupa na tim smotrama autorica ovog rada nema cjelovitih podataka.